RECITIND PE CIORAN
– în Franţa –

Alexandru NICULESCU

1. Despre Emil Cioran – omul, opera – s-a scris şi se va scrie încă, mereu. Dar niciodată îndeajuns. Personalitatea sa, contradictorie şi în permanentă zbatere, cu greu poate fi cuprinsă în limitele unei abordări critice. Cioran nu este numai un excepţional talent literar, ci şi un teoretician lucid al condiţiei umane în perspectiva istoriei. În plus, un avîntat Icar gata de luptă cu înălţimile de neatins ale cerului pentru a-şi făuri „un destin" (termenul aparţine lui Nae Ionescu) ca şi un inadecvat locuitor în lumi cărora nu le aparţinea. Rămas fidel unor trecute realităţi irecuperabile („figées dans un crépuscule intemporel"), el nu s-a putut integra în realitatea imediat circumstantă. Un fel de a fi prezent – şi absent – peste tot şi nicăieri. Un „amoureux des patries successives".

2. Poate că această singulară cale a vieţii îşi are originile în „furia" ce îl cuprinsese în anii tinereţii bucureştene. Cea care – dusă pînă la capăt *à sa manière* – l-a făcut pe scriitor să adere la „mişcările" extremei drepte din România şi să devină un adept al **violenţei** („je ne suis pas pessimiste, mais violent, c'est ce qui rend ma négation vivificante" (scria în 1977, adresîndu-se lui Fernando Savatier; Cioran 1995, p. 1791). Alături de *violenţă*, apar şi termenii *fureur et passion* (*ibid.*) – deplîngîndu-şi soarta de a se fi născut într-un „gol istoric" al unui popor care nu a lăsat „dîre de foc" în istorie şi nici nu a „spintecat istoria" spre a se afirma. „Ethosul agresiv este un fel de şira spinării a naţiunilor" afirmă el în unele articole publicate în culegerea Mariana Vartic – Aurel Sasu 1990. „Tragedia culturilor mici", „Război şi revoluţie" etc. sînt concepte ideologice ale tînărului Cioran, în diverse reviste („Vremea", „Cuvîntul", în special), dar mai ales în volumul *Schimbarea la faţă a României* (1936). Pe bună dreptate, Basil Munteanu, în *Panorama de la littérature roumaine* (apărută la Paris, în 1938) îi aprecia „spontaneitatea iraţională", „frenezia şi paroxismul" nu fără a-i remarca „reveriile metafizice revoluţionare" care, de fapt, erau ale unei generaţii de tineri „furioşi", „în plină barbarie creatoare". Nu-i de mirare fascinaţia pe care o avea asupra lui/lor „căpitanul" Codreanu, „vitalismul" lui Hitler şi… revoluţionarul Lenin.

BDD-V337 © 2011 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:05:53 UTC)

„**Destinul**” lor trecuse prin „baia de foc”, acea „ardere intensă şi căldură totală” care fac să „crească flăcări” în toată fiinţa şi o transformă în „fulger şi scînteiere” (*Pe culmile disperării*, ed. 1934, p. 70-71). În ultima sa carte românească, scrisă între 1940-1944, *Îndreptar pătimaş*, Cioran îşi atribuie un *cuget de foc*; cu această „*pară* a sufletului nostru”, „vom da buzna în certitudini”, „pustiind *siguranţele* crude”, „ne vom *năpusti* în adevăruri” şi „ne vom *învrăjbi* cu luminile neavenite”. Adică o revoluţie contra ordinii moral-sociale, precum precizau Lenin, Hitler şi Mussolini! „Focul interior” al lui Cioran ne aduce aminte de Marinetti sau de Maiakovski: Cioran „aruncă” *tunete* spre înălţimi.

3. Numai că limbajul eroic agresiv, revolta anti-establishment nu puteau fi împlinite prin *faptă*. Mesianismul eşua! „Cu rîvnă şi amar, cercat-am să culeg roadele cerului şi n-am putut” îşi începe Cioran *Îndreptarul pătimaş*. Şi, către sfîrşit, recunoaşte: „vina mea: am jefuit realul”.

4. Pe lîngă limbajul violenţei, Cioran a adus în filosofie „conceptul” literar al „disperării” existenţiale. Ideile scriitorului se adună în jurul unor concepte dincolo de raţiune (paroxisme, angoase metafizice, nebunie, spaime ancestrale) şi, mai ales, destrucţie generală. „Nimic nu are nicio importanţă” scrie el în *Pe culmile disperării* (1934). Se regăsesc în aceste pagini frînturi din gîndirea lui Kirkegaard şi, transpuse în termeni psihopatici gravi: sfîrşeala, presentimentul nebuniei, dezintegrarea pe lîngă *melancolie* şi *disperare*. O terminologie filosofică liric-psihologică care, cum spune, mai tîrziu, în Franţa, l-ar fi condus la „l’écroulement de toutes choses et de toutes vérités”.

În *Cartea amăgirilor*, apărută doi ani mai tîrziu (1936) filosofia lui Cioran prinde contur, elementele se definesc şi mai bine. Apar în ea cîteva concepte fundamentale ale filosofiei tînărului (25-26 de ani!) Cioran. Mai întîi, *extazul*. Extazul muzical şi, ulterior, *extazul mistic* (în *Lacrimi şi sfinţi*, 1937). „O presimţire de extaz echivalează o viaţă” scrie el în *Cartea amăgirilor*. Încearcă deci a da o descriere a stării extatice: „am pierdut substanţa minerală, acea împietrire care mă lega de o fatalitate cosmică, pentru a mă avînta în spaţiu cu miraje, fără a avea conştiinţa iluziei lor, şi cu visuri, fără să mă doară irealitatea lor” (p. 5).

Alt concept definitoriu al gîndirii lui Cioran este *suferinţa*, care „schimbă pe om”. Această capacitate de a îndura *dureri, tragedii* şi *disperări* – „suferinţe” care „se întind pe sfera vieţii pentru a o întuneca” – înlătură viaţa intelectuală: un om care suferă „se poate dispensa pe tot restul vieţii lui de cărţi, de oameni, de idei şi de orice gen de informaţie”. Faptul pur de a descoperi dispune la meditaţie continuă (*Cartea amăgirilor*, p. 24).

Iată-l astfel pe filosof revoltîndu-se împotriva… gîndirii filosofice! „Ideile n-au salvat şi n-au prăbuşit pe nimeni.” Ar trebui să avem „mîndria

BDD-V337 © 2011 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:05:53 UTC)

de a nu mai avea idei" – ci numai *clocot, obsesii* şi *nebunie*. „Suferinţa face un sfînt" şi se opune „indolenţei, scepticismului vulgar şi moralismului superficial" (p. 25). Soluţia „modificării" unui om, unui popor, trece prin suferinţă şi nelinişte şi se rezolvă prin „teroare fecundă". De aceea sîntem „siliţi" să acceptăm *iraţionalitatea vieţii* (p. 19). Şi tot din aceleaşi motive, se aruncă, pasionat, *Împotriva oamenilor inteligenţi* – fără „neliniştiti" – pentru a „le releva vidul" interior. Şi acestora le face „apologia nebuniei creatoare", a „neantului" şi a extazului – incitîndu-i la „violenţa necesară a radicalismului". Pentru că, dacă, aşa cum arătam mai sus, „ideile n-au salvat şi n-au prăbuşit pe nimeni", tot astfel, „doctrinele nu au vlagă, învăţăturile-s stupide, convingerile, ridicule şi înfloriturile teoretice, sterpe". Viaţa! Viaţa există în „tăriile sufletului" şi „se preschimbă în *eu* şi *eu* sînt peste tot" (*Îndreptar pătimaş*, p. 19).

5. Egolatria violentă se estompează însă atunci cînd Cioran părăseşte *Sturm und Drang*-ul pesimist, disperat, din România anilor 1936-1940 şi se îndreaptă spre Franţa. Titular al unei burse de studiu, în 1937, atribuite de Institutul Francez din Bucureşti (prin marele prieten al României, Alphonse Dupront) el încearcă să scrie o teză de doctorat la Sorbona (despre Henri Bergson) – ceea ce, curînd, nu l-a mai interesat. A preferat să *cunoască* Franţa, mai întîi, viaţa din Paris şi, mai tîrziu, călătorind pe bicicletă, Franţa provincială, profundă. Se extaziază în faţa inegalabilei perfecţiuni a civilizaţiei rafinate, multiseculare, franceze, dar… nu o dată îşi recunoaşte „nenorocul valah" de a aparţine „neamului ursit nesoartei" (*Îndreptar pătimaş*, p. 65). Fiind „pe malurile Senei", aude „cucuveaua" a cărei „cobe" a cîntat la descălecatul voievozilor săi de departe.

Bineînţeles că, obişnuit cu lumi şi mentalităţi omogene (şi, mai sărace, dacă nu mai puţin dezvoltate, precum ţara-i nativă), Franţa şi, în special, Parisul, în prima sa constatare *de visu*, îl… sperie! Ajuns într-o ţară mare, liberă, deschisă lumii întregi, Cioran se simte „străin între străini". Agitaţia şi aglomeraţia multietnică, multicoloră, printre „studenţi români, polonezi, spanioli şi chinezi" (probabil şi… africani!) îl fac să-i considere (pe ce criterii?) de-a dreptul „umbre de oameni rataţi" („toţi au chemare pentru ratare") – după cum scrie în ianuarie 1938, într-un articol din „Cuvîntul" (*Rev.*, p. 181). Parisul îi pare oraşul care „n-are cer"! În Paris el remarcă – la începutul prezenţei lui acolo – „urîtul parizian" (*Îndrept.*, p. 39): „vremea mucegăită pe case, faţade pe care istoria a presărat funingine", o „brumă care se prelinge asupra Parisului", „străzile înguste năpădite de obscuritate" (*ibid.*) – asemenea imagini exterioare, ale unui oarecare privitor neavizat – chiar ignorant al pătinei istorice pe care ar fi putut să o remarce – să fi fost primele impresii ale tînărului bursier la Paris? Cît priveşte influenţa pe care ar putea să o aibă capitala Franţei

BDD-V337 © 2011 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:05:53 UTC)

asupra celor ce vin să se perfecţioneze adăpîndu-se la sursele culturii franceze, precum el însuşi, aceştia nu găsesc decît „cadrul ideal al unei agonii”. Iar cînd „vagabonzii” se întorc în patrie, după un stagiu la Paris, ei sînt „fantome la limita ratării”. În Paris, Cioran nu mai era „tînăr sub soare”, nici „vrednic de faimă” – ci un „valah”, „care îşi lua locul alături de rataţii, derbedeii şi emigraţii universului”. Ceea ce se numea, în acele vremi, *la ville lumière* – oraşul central al luminilor culturii Europei interbelice, îi apărea acestui nou-venit drept… „bătrîn”: „îl percepeam prin ceea ce-i bătrîn în mine” – scria prin 1937-38 în articole publicate în „Cuvîntul” şi „Vremea” – adăugînd: „îl iubeam prin inaderenţele noastre”, conştient că „mergeam la fund cu el”.

Ce căuta, atunci, în Franţa – chiar dacă nutrit cu literatura marilor literaţi francezi (Chateaubriand, Voltaire, Madame du Deffand, Chamfort – din sec. XVIII pe care îl consideră „le plus français”) – acest admirator al tinereţii agresiv angajate, în căutarea unui „destin”? Aş adăuga, instruit, în „anii treizeci” în avîntate idei extremiste sub oblăduirea lui Nae Ionescu? De bună seamă, cultura franceză îi părea pasionatului iconoclast, „bătrînă”!

6. Un episod, despre care a scris în „Vremea”, în decembrie 1940 – după capitularea Franţei, în plină ocupaţie nazistă, este edificator. În Bucureşti, sub guvernarea legionară, cu titlul *Parisul provincial*, Cioran descrie un teribil moment istoric: intrarea trupelor Germaniei hitleriste în Paris. Aflat, atunci, în Paris, în preziua invaziei nemţeşti, el înfăţişează cititorilor din România atmosfera apăsătoare din Capitala Franţei: „rămăsesem singur cu oraşul”; „aproape toată lumea plecase”; „de la Arcul de Triumf pînă la Operă nu am întîlnit ţipenie de om”. Şi, mai departe: „vedeam istoria, oraşul gol făcea vizibil minţii un moment universal”. După Cioran, „Parisul a căzut fiindcă era menit căderii. El s-a oferit căderii. Nemţii nu au făcut altceva decît să-i grăbească soarta”. Adică, nu Nemţii erau „cauza”: ei îndeplineau un act istoric. Să transforme Parisul într-o „provincie a Europei”. Dat fiind că „Francezii au renunţat să apere Parisul” ei „s-au retras din istorie”. „Nemţii consacră o stare de fapt” (Vartic-Sassu 1990, p. 193-194). În imaginaţia sa, destrucţia Franţei era echivalentă cu „asfinţitul unei lumi”, cu „destrămarea Romei antice” – atît de uriaş i se părea spectacolul la care asista. Sub „zvîcnirea teutonă” civilizaţia Franţei dovedea „a nu mai avea necesitate”.

Şi încheia: „alţii la rînd!” (*ibid*.).

Lăsînd deoparte veleităţile, răzvrătirile teribiliste şi instabilitatea tînărului Cioran, nu putem să nu reţinem un adevăr: distanţa faţă de realitatea vieţii pariziene din jurul lui. Cioran nu remarcă drama Franţei cotropite, nici exodul trist, umilitor al Francezilor care se îndreptau spre sudul ţării, ca să se ferească din calea urgiei naziste. Nu pare a fi fost atent la ceea ce se petrecea în jurul lui, nu citea ziare, nu asculta emisiunile

BDD-V337 © 2011 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:05:53 UTC)

celebrului „Radio Paris" aservit ocupaţiei germane şi regimului Pétain. Ca să nu mai spunem că ar fi putut lua cunoştinţă – indirect, de la alţi studenţi – de apelul Generalului De Gaulle, în numele „Franţei libere" (18 iunie 1940). Dar Cioran, absorbit în meandrele *Weltangschaung*-ului său ideologizat, trăia, *în afara* ţării în care se găsea! El nu avea curiozitatea, nici capacitatea de a *înţelege* realitatea. Franţa reală – viitoarea lui patrie – nu îl interesa: se ţinea departe de tumultul istoriei. Dar nu cumva admitea el – cel puţin teoretic – chiar şi posibilitatea unei victorii definitive a Germaniei hitleriste?

În ziua căderii Parisului, în iunie 1940, atunci cînd, la Bucureşti, Eugen Ionescu şi alţi intelectuali români aveau lacrimi de tristeţe în priviri şi se adunau în instituţiile franceze din România, Emil Cioran, la Paris fiind, „vedea istoria" într-un „moment universal". În imensa-i hipertrofie a ego-ului, el nu „adera" la „farmecul Parisului", la „nihilismul parfumat" al „valorilor de salon" din Franţa. Se considera „valah balcanic" (?), chiar „ţăran" într-o lume urbană, în care i se părea că idealurile „s-au volatilizat"[1].

Nu-i suficient de clară poziţia ideologică a scriitorului faţă de valorile eterne, invincibile ale Franţei? Să mai adăugăm aici şi faptul că, după eliminarea sîngeroasă a extremei drepte legionare din politica românească (culminînd cu rebeliunea din ianuarie 1941), Cioran este numit – imediat, în martie 1941, „conseiller culturel" la Legaţia României de pe lîngă Guvernul de la Vichy al mareşalului Pétain (o relaţie diplomatică între două state de obedienţă nazistă!). Această expatriere oficială l-a salvat de la represaliile generalului Antonescu: în Franţa supusă naziştilor, nu-l mai puteau atinge! (De altfel, funcţiunile sale diplomatice au încetat curînd. În 1942, Ministerul român a renunţat la serviciile lui. Şi – dacă datele sînt exacte – a numit în locu-i pe Eugen Ionescu[2]).

Ce perspective pariziene într-o Franţă învinsă putea să aibă, la 30 de ani, un tînăr eseist român, îndoctrinat în spiritul extremei drepte pro-germane? Scrierile sale – culese în antologiile *Revelaţiile durerii* (ed. Echinocţiu 1990) şi *Singurătate şi destin* (ed. Humanitas 1991) cuprind publicistica lui Cioran dintre anii 1931-1944 – pot da seamă de gîndirea (şi convingerile) autorului, atît din România, cît şi din Franţa.

---

[1] Este interesant de confruntat asemenea idei cu ceea ce declara, mai tîrziu, Cioran, într-o scrisoare către fratele său Aurel Cioran: „la Paris trăim într-un coşmar", dar „on s'attache à un enfer, quand on n'a pas l'espoir d'en sortir". Pentru ca, doi ani mai tîrziu, să afirme, în altă scrisoare către Esther Seligson „nu aş putea trăi în altă parte"!

[2] Viitorul dramaturg Eugène Ionesco se afla şi el la Paris, în 1938-1939, cu o bursă a Institutului Francez din Bucureşti. Dar, probabil, evenimentele care au dus la înfrîngerea Franţei l-au determinat să se întoarcă în România. În orice caz, în 1940, atunci cînd Parisul cădea sub ocupaţie hitleristă, el se găsea în Bucureşti.

BDD-V337 © 2011 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:05:53 UTC)

Atitudinea lui Cioran faţă de ţara care-l găzduia, dar care mai ales îi deschidea noi orizonturi de cultură ridică o serie de probleme demne de luat în seamă. Ce gîndea scriitorul despre Franţa?

Răspunsul este însă parţial. Nu dispunem decît de un text publicat în 2009 în *Editions de l'Herne* (titlu: *L'Herne Cioran*) într-un „cahier" al revistei cu acelaşi nume de Laurence Tacou. Textul, scris, probabil, în limba română, poartă datarea 1941 (adăugată pe text, cu creionul) a fost reeditat recent: Cioran, *De la France*, cu ocazia centenarului naşterii scriitorului. Traducerea aparţine talentatului Alain Paruit (1939-2010), cel care a transpus în limba franceză o mare parte a literaturii româneşti contemporane din ţară şi din exil (o enumerare utilă a traducerilor sale a făcut Florin Manolescu, 2003, s.v. Paruit, p. 557-558). Editoarea îl consideră „un texte clé". Traducătorul este mai prudent: „la *Décadence* se fera *Décomposition* en un magistral *Précis*" (p. 8). În 1949, cînd îi apare *Précis de décomposition*, prima operă tradusă în limba franceză, Cioran se schimbă „si vite, si brusquement, qu'on se demande quel mystère peut se cacher derrière la date *1941*". *De la France*, consemnînd acest an, este scrierea care situează pe Cioran la începuturile instalării sale (obligate!) în Franţa, atunci cînd încă ecoul României nu se stinsese. *Un livre charnière;* joncţiune legînd trecutul cu prezentul.

Editoarea consideră *De la France* „un livre totalement à part dans l'œuvre de Cioran", scris într-o tonalitate „qui n'est plus complètement roumain(e), ni encore tout à fait français". Autorul abia avea 30 de ani, iar conţinutul eseului lasă a transpărea „l'histoire personnelle de Cioran" (p. 9).

Mai apare, însă, în text şi alt aspect. Ceea ce Alain Paruit numeşte „un hymne d'amour à la France". Dar, dacă citim fraza „qu'elle fût grande, la France!" înţelegem mai degrabă un imn pentru Franţa care *a fost*. Pentru Cioran, Franţa a dat lumii prea mult, într-un timp istoric prea lung, mai mult decît alte ţări şi alte culturi pentru a mai fi „centrul Europei şi gloria universului". Dacă secole întregi „lumea nu putea respira fără Franţa", pentru că Franţa a fost de-a lungul secolelor „au centre de l'histoire, la France était l'histoire" (*Œuvres*, p. 1752), ea „trece acum printr-o oboseală istorică". Ţara „cea mai civilizată" devine, astfel, cea mai vulnerabilă, deci „cea mai uzată". Valorile ei nu mai aparţin timpului prezent.

Cum putea „iubi" Franţa un scriitor căruia civilizaţia franceză i se pare „essouflée", chiar dacă împărtăşea cu „melancolică obiectivitate deşertul Franţei"?

Şi mai mult. Cel care îi opunea (aprobator? admirativ?) „zvîcnirea teutonică" – atunci cînd armatele hitleriste pătrund, *sub ochii lui*, în Paris?

Dacă ne aplecăm mai mult atenţia asupra acestor afirmaţii, descoperim în fond ideile lui Nae Ionescu (şi ale propagandei hitleriste) care considerau Franţa şi Anglia „naţiuni obosite". O asemenea interpretare

BDD-V337 © 2011 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:05:53 UTC)

nu pare a fi fost luată în seamă în exegeza operei marelui scriitor. Dar în imaginea Franţei „decadente", „deşertul", „ruina" etc. – a Franţei „bătrîne", care a fost – se întrevăd, de asemenea, ideile lui Oswald Spengler (1880-1936) din *Untergang des Abendlandes – 1918-1922* care, ulterior, a dat avînt teoriilor lui Hitler despre „plutocraţiile occidentale", despre „crepusculul Franţei" şi „retragerea (Franţei) din istorie" – şi *ipso facto* al extremei drepte filo-germane în Europa.

Nu ar fi fost deloc surprinzător ca un tînăr aderent la aceste idei să-şi recunoască „inaderenţa" şi „nefolosinţa" în Franţa, în Paris. Iar pe Cioran, la începutul petrecerii sale acolo, civilizaţia franceză, pluralistă, plurietnică, deschisă către lumea Occidentului (spre deosebire, subliniez, de cea germană, suficientă ei înseşi) îl deruta. Franţa îi apărea „placée en dehors du possible", într-un „effondrement" istoric ineluctabil. Franţa îşi pierdea „sufletul". Iar în faţa unei culturi „en décomposition", „sans âme" se ridicau altele: Rusia („care avea dreptul să privească Franţa de sus"!) şi Germania („ils ont encore une âme"!). Prezicea Franţei un loc secundar în Europa, „provincial": „la province idéale de l'Europe" (citatele provin din textul *De la France, passim*.).

În 1940-1941, Emil Cioran, departe de a scrie „un hymne à la France" – cum dorea să-l închipuie regretatul Alain Paruit – vehicula ideile inamicilor europeni ai Franţei! În condiţiile înfrîngerii ei umilitoare, ale tragediei care i se desfăşura *de visu*. Dar privirile tînărului filosof erau înceţoşate de doctrine extremiste curente.

Niciodată, nicăieri, Cioran nu pare a fi crezut în victoria finală a Franţei. Şi mai ales în valorile, invincibile, ale libertăţii şi demnităţii umane, pe care Franţa – şi aliaţii ei – le apărau. În locul unei *France éternelle*, Cioran percepe Franţa „par tout ce que j'ai de pourri en moi"! Adică, *la France mortelle*.

7. Să examinăm şi „les péchés et les mérites de la France" – aşa cum le imaginează în *De la France* eminentul nostru scriitor. Mai întîi, „l'ennui de la clarté", „la fatigue des choses comprises" (p. 11). Tot astfel, ceea ce Francezii numesc *cafard*, adică „l'instant envahi par un vide subit, sans raison", iar alături de acesta *l'ennui* de a cărui prelungire spirituală în „vidul imanent al fiinţei lor" – ei nu o au.

În definitiv, „qu'a-t-elle, la France?" Şi tot el răspunde, generalizînd: „les plaisirs, l'intelligence, les salons, la raison". De unde deduce că Franţa are „cultura formei" şi că acoperă orice izbucnire (*jaillissement*) pasională cu un strat „bien pensé du raffinement". De aceea, în Franţa, „la vie est un jeu", executat cu măiestrie, o „insouciance sautillante et parfumée" (p. 13). Un popor „du bon goût" (fără un *sens métaphysique*). Şi mai departe: „son grand art est dans la grâce de la superficialité" (p. 14).

BDD-V337 © 2011 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:05:53 UTC)

Înţelegem că, în perspectiva lui Cioran, format în rigoarea „profunzimilor sufleteşti" din România în tumultul politic, Franţa îi pare „un souffle de menuet qui parcourt, doux et lisse, une civilisation heureuse" (p. 22).

8. Mai bizare, în generalitatea unei judecăţi juvenile grăbite, sînt părerile lui Cioran despre istoria Franţei. El recunoaşte două momente istorice în care Franţa „a atteint la grandeur: à l'époque de la construction des cathédrales et à l'époque de Napoléon". În afară de aceste evenimente, „la France c'est contentée d'elle-même" – devenind „un pays heureux dans son espace, à la personnalité géographique bien définie" (p. 21). „Qu'elle a été grande, la France!" pare a suspina Cioran, cu gîndul la istoria ei. Dar nici Revoluţia din 1789 nu şi-a atins ţelurile. Din cultul libertăţii individuale nu a rămas, în forma actuală, crepusculară, decît *l'argent et le plaisir*. Ceea ce nu putea duce decît „à une ruine rapide".

Tot astfel, în ceea ce priveşte influenţa culturală a Franţei în lume: numai în sec. XVIII „la France faisait la loi en Europe" (p. 23). Ceea ce a urmat, simbolismul, impresionismul, liberalismul etc. „sont ses derniers contacts vitaux avec le monde" (*ibid.*).

„Înainte de a se scufunda într-o absenţă fatală"!

Acestea sunt coordonatele în care se înscrie Franţa în percepţia acestui tînăr bursier, care solicitase a merge la studii doctorale la Paris. Să nu uităm însă că, în timpul guvernării legionarilor (septembrie 1940-ianuarie 1941), Cioran s-a întors în România şi a scris într-o publicaţie din Sibiu un elogiu lui Corneliu Zelea Codreanu – şi nu se ştie încă dacă a avut şi alte activităţi de acelaşi fel. Convingerile lui pro-germane, anti-occidentale (pe care le propovăduia *ex-cathedra* Nae Ionescu) nu l-au împiedicat să îşi motiveze stagiul în Franţa prin teza de doctorat despre H. Bergson. (Cîţi intelectuali cunoşteau, atunci, în România că filosoful francez era de origine evreiască? Nu ne îndoim de faptul că Cioran o ştia… dar, ca şi Nae Ionescu, nu avea idei antisemite.)

În Franţa, tînărul îşi căuta o posibilitate de a se afirma – precum se făcuse cunoscut în ţara-i de origine. Dar, următor tot ideologiei extremei drepte (să o numim „naeionesciană"), el vedea în juru-i, în Franţa, „deşeurile civilizaţiilor" şi îşi căuta o strategie de afirmare. Sîntem în 1940-1941. Iată-i gîndurile: „comment montrer ma force autrement qu'en *résistant* au milieu de leur pourriture?" (p. 65). Altădată, însă, deplîngîndu-şi originile „valaho-balcanice" consideră civilizaţia franceză cu mai mult respect: „venu des contrées primitives, du sous-monde de la Valachie, et arrivé dans une civilisation trop mûre – quelle source de contrastes" (p. 66). Aşa cum cu dreptate scrie, el resimte distanţele şi devine patetic: „de la bergerie au salon, du pâtre à l'Alcibiade!". Ce salt uriaş peste istorie – exclamă cu o „fierté périlleuse".

BDD-V337 © 2011 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:05:53 UTC)

Este întîia oară cînd Cioran, evocîndu-şi „les ancêtres" care „se traînaient dans la peine", recunoaşte a nu se găsi într-un loc cultural prielnic: „ne pouvoir vivre que dans le pays où n'importe qui est atteint d'intelligence", „univers composé d'agoras et de salons", adică într-un spaţiu în care „l'exercice de l'esprit" nu îi dă posibilitatea excelenţei, orgoliul lui suferă. Franţa era prea mare şi prea diversă pentru acest tînăr plin de ambiţii. Ca el erau mai mulţi! Dar el, un ins „sans passé" intrat într-o lume cu un „passé immense", venea, „avec le tumulte et une vague nostalgie", într-o ţară „dezgustată în suflet" (dégoûté par l'âme").

Apărea astfel, pe malurile Senei, un intelectual care îşi clama – teoretic – deosebirea şi opoziţia faţă de „crepusculul" culturilor istorice (al Franţei, îndeosebi). El voia a se înscrie în „rezistenţă", crezînd că „declinul" se poate salva prin violenţă şi „barbarie vitală"[3], precum preconizase în România. Iată-i „programul": „ce qui est érudition en regard de la *vigueur* de l'esprit, ou *vieillesse* en regard du jaillissement de la *force* – c'est tout ce qu'est la *décadence* au regard du développement ascendant de la *vitalité*" (p. 90). Linia *vigueur – force – vitalité* se opune celeilalte, *vieillesse – décadence*. Să înţelegem oare, în această frază, opoziţia culturii germane („vitalité") faţă de cea franceză („vieillesse")? Continuă: „La France n'a plus d'énergie" afirmă el (p. 85). Bineînţeles, în perspectiva a ceea ce cunoaştem astăzi, apare surprinzător faptul că, în 1941, Cioran nu înţelegea (sau ignora) evenimente ce se petreceau în jurul său. „Valahul", încă străin în lumea în care se găsea, se închidea în studiu, în sine însuşi – ca într-un univers propriu. Şi totuşi! În acei ani de restrişte, el auzea, uneori, pe Francezii („moyens") exclamînd „La France n'existe plus", „Nous sommes finis", „Nous n'avons plus d'avenir", „Nous sommes un pays en décadence" etc. Dar cum interpreta el – cel puţin în scris – asemenea lamentări? Nici mai mult nici mai puţin decît o *confirmare* a opiniilor sale! „Je me suis vautré *avec volupté* dans l'essence d'amertume de la France, je me suis délecté de son manque d'espoir" (p. 69). Putem oare lăsa neremarcate şi fără comentariu – aşa cum a procedat exegeza cioraniană – asemenea afirmaţii? În acelaşi sens merg şi unele judecăţi critice, literare. Iată ce credea despre Baudelaire: „Les *Fleurs du mal* – désolation privée d'avenir… Le final baudelairien est la fin d'une culture, le vide de l'âme et des valeurs" (p. 85)!!

Citatele ar putea continua… Dar ne putem întreba de ce asemenea opinii dezolante nu au prea fost remarcate. Criticînd civilizaţia Franţei, într-un moment grav al istoriei ei, Cioran dovedeşte nu numai faptul că asista la evenimente numai ca… spectator! Şi că, din această poziţie,

[3] Cf. „le *Barbare* s'est revéillé. C'est la seule réponse –et celle de la vitalité – aux doutes de la connaissance" (*De la France*, p. 83).

BDD-V337 © 2011 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:05:53 UTC)

indiferentă, se credea autorizat a face constatări şi „preziceri". Intelectualitatea Franţei se dovedise a fi „fără suflet", *insouciante*, fără proiecte şi „fără viitor". Deci: această „grandeur crépusculaire" nu mai poate fi prezentă în lume! Cioran *dixit*! Veridicitatea „profeţiilor" lui nu mai este nevoie să o mai luăm în seamă. Cioran este – şi a rămas în toată opera lui – un creator de false adevăruri şi de convingătoare afirmaţii (auto)înşelătoare. Teribilismele lui – fie ele oricît de literare – au fost de multă vreme infirmate de timp şi transformate în triste utopii.

9. Avîntatul tînăr îşi adaugă la un moment dat complexul originilor româneşti (pardon, „valahe"!). Apartenenţa lui la un *sous monde* primitiv, „issu de quelque tribu infortunée" ia, treptat, dimensiuni obsesive. În 1949 (*Précis de décomposition*) se consideră, à la française, „un venu d'ailleurs". Iar mai tîrziu (*tribulation d'un météque*) îşi justifică prezenţa în Franţa pentru că „n'ayant eu à aimer chez eux [fiii unui „popor fără destin"], ils placent leur amour ailleurs, dans d'autres contreés" (*Œuvres* 1995, p. 671). Dar unde? „Dans la conscience crepusculaire et lasse des pays pourris de gloire, qui n'ont plus besoin d'avenir" (*Bréviaire des vaincus*). Ceea ce ne-ar putea face să înţelegem că Franţa, ca şi alte ţări „pourris de gloire" sînt „salvarea obligată", ultimă, a celor ce vor să iasă din „marasmul valah". Chiar în 1993, cînd apare *Breviarul* (în româneşte, la Bucureşti, în franceză, la Paris) se mai găsesc, căutînd atent, unele idei nu prea îndepărtate de ceea ce gîndea el prin 1940-1941.

În expatriere ar fi fost „izgonit" de „vidul şi lîncezeala" (*lassitude*) din ţara-i de baştină, pe care cei ce erau tineri, „assoiffée d'autres horizons", în căutarea unui „destin" erau nevoiţi să o părăsească. Dar, ajuns în Franţa, la Paris, îşi „justifică" astfel prezenţa (după 1940-1941, definitivă) în Franţa. Acolo îşi caută posibilităţile de afirmare a unui „destin".

Iar, pentru a-şi face recunoscută valoarea – scrie, cu claritate – trebuie să se înscrie într-o opoziţie, rămînînd fidel unor prejudecăţi proprii şi „surprinzînd" (id est: epatînd). Un fel de teribilism spectacular – prin contradicţii şi negaţii…

10. Urmărindu-i afirmaţii succesive, lamentările variază de la un volum la altul. În *Îndreptar pătimaş* (scris şi transcris între 1940-1944; intitulat şi *Breviar pătimaş* – devenit în 1993, tradus în franceză, *Bréviaire des vaincus*) este vorba de un *Destin valah* (p. 65-67), de un „neam fără trecut", al cărui „blestem te urmăreşte oriîncotro te-ai duce": „sînt Român prin fondul de autoumilire existent în condiţia omului" (p. 66). În 1949, atunci cînd îi apare *Précis de décomposition*, devine „un citoyen du monde" într-un „crépuscule intemporel" „sans certitudes, sans curiosité, sans ardeur" şi fără un sens în viaţă, clachează: „donnez-moi un désir

BDD-V337 © 2011 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:05:53 UTC)

précis, je renverserai le monde", subliniind astfel capacitatea de energie nefolosită în ţara în care trăia.

Un cercetător mai atent al vieţii lui Cioran ar putea descoperi în scrierile din anii 1940-1941 „suferinţa" principală a scriitorului de curînd instalat în Franţa: pierderea orgolioasei singularităţi de care se bucura în România. Primul impact în Franţa! La Paris devenea unul dintre mulţi alţii ca el, într-o ţară a pluralităţii culturale. O declară el însuşi, autocompătimindu-se: „ne pouvoir vivre que dans le pays où n'importe qui est atteint d'intelligence!" (*De la France*, p. 66). „Universul" francez „composé d'agoras et de salons, un carrefour d'Hellade et de Paris, le voilà, l'espace absolu de l'exercice de l'esprit" (ibid.). Desigur, în asemenea circumstanţe, „je vois se refléter mon avenir mort"… semnalînd „ma fatigue tremblante" (p. 65).

Cioran îşi „măsura" încă din primii ani ai sosirii în Franţa puterile intelectuale în raport cu mediul intelectual autohton.

Dar asemenea reflecţii „tremblantes" au şi un revers: scriitorul începe să-şi dea seama de distanţele culturale dintre ţara lui, lăsată, în 1941, definitiv în urmă, şi cultura „unui trecut glorios" precum avea Franţa. Începe amara obsesie a originilor sale româneşti umile, în raport cu ceea ce constata acum. „Descendentul Dacilor şi al altor populaţii" devine un „dezrădăcinat". Traseul gîndirii şi trăirii lui Cioran, în Franţa, din anii *Îndreptarului* pînă în cei ai *Breviarului pătimaş* (1993) trebuie examinat – conceptual – cu atenţie. Termenii *valah, météque, malchanceux, lassitude, vide* etc. au o distribuţie literară care necesită clarificări semnificative pentru cei care îi examinează şi vor să-i înţeleagă opera. *Affaire à suivre!* Bineînţeles, o analiză (stilistică, semantică) ar avea multe de aflat… (Dar cine, care lingvist s-a avîntat pînă acum într-o asemenea cercetare?)

11. Între timp, au loc evenimente demne de menţionat în viaţa scriitorului nostru. Era, în anii 1950-1970 – ani de glorie – instalat în Paris, devenind treptat un autor apreciat de publicul cititor şi de criticii literari ai epocii. Îi apăruseră *Syllogimes de l'amertume* – 1952; *La tentation d'exister* – 1956; *Histoire et Utopie* – 1960; *La Chute dans le Temps* – 1964; *Le Mauvais Démiurge* – 1969, iar *soixante-huit*-arzii, „revoltaţii" din mai 1968, intelectuali mai ales, arborau pe Pont des Arts slogane cu citate din… Cioran – „filosoful neantului"! Ei bine, aceasta este şi perioada de timp în care Cioran declară că se dezice de trecutu-i extremism (pro-)legionar (uitînd, pare-se, şi de Nae Ionescu!). Afirmaţiile abjurării apar, discret, în 1972, într-un interviu (cu François Bondy) într-un volum de „Convorbiri cu…" (*Gespräche mit…*) – ne informează Florin Manolescu 2003, p. 161. Dar tot *Enciclopedia exilului literar românesc* reţine şi reacţia foştilor comilitoni refugiaţi în exil. „Stindardul", publicaţia filonazistă antonesciană de la München şi, îndeosebi, publicaţia legionară (din Madrid) „Carpaţii" îi

BDD-V337 © 2011 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:05:53 UTC)

condamnă, într-o serie de articole, „apostazia” şi îi aduc aminte, denunţîndu-l, de ceea ce făcuse în anii cînd era de partea extremei drepte româneşti – chiar în Franţa! Florin Manolescu, în acelaşi text, aduce precizări importante. „Carpaţii” dezvăluie faptul – nesurprinzător pentru cine îl cunoscuse bine – că la Paris „în anii ocupaţiei germane Cioran ar fi fost unul dintre propagandiştii cei mai exaltaţi”. Aşa se explică prezenţa în lucrarea *Codreanu et la Garde de Fer* (autor un anume Paul Guiraud), editată, probabil, în 1940, dar reeditată în 1967, a unei „introduceri” semnate *Les legionnaires de Paris* (cu data 30 Novembre 1940), atribuibile lui Cioran. Adevărate sau nu, atacurile exilaţilor legionari îşi au semnificaţia lor… Şi se adaugă biografiei – **nu** autobiografiei! – marelui nostru gînditor. Dar, trebuie să notăm, **nimic** din toate aceste avataruri nu apare în opera lui literar-filosofică! **Unica** mărturie confesională ar putea fi cele cîteva cuvinte scrise – în 1990 – cînd în România apare a doua ediţie – autorizată de el – a volumului *Schimbarea la faţă a României*. Autorul (care negase prin justiţie acest drept al editurii L’Herne) solicită „în numele dreptului la căinţă” să i se permită a revizui textul. Motivul: „nu mă regăsesc în el (= volum), deşi îmi pare evidentă prezenţa isteriei mele de atunci. Am crezut de datoria mea să suprim cîteva pagini pretenţioase şi stupide” (Florin Manolescu 2003, p. 162). Atît să fi rămas din convingerile teribiliste ale tinereţii lui Cioran? Să-l credem?

Editorul german (Ferdinand Leopold, *Über Deutschland*, 2011, p. 226) a remarcat, cu perspicacitate, această dublă ipostază care nu ar fi neapărat un act de non-sinceritate sau cinism ipocrit. Şi, mai departe, ne asigură editorul: „nici o referinţă explicită la ideologie, la politica zilnică etc.”. De asemeni, tot editorul consideră că „Cioran este un excentric. El pune în «hintergrund» convingerile sale profunde, nu numai din prevedere şi laşitate (Feigheit), ci dintr-o năzuinţă, declarată, de a le utiliza, mitiza, acoperi”. Pe acestea nu le-a părăsit niciodată! Dar el „se serveşte de un limbaj poetic filosofic, chiar teologic. Tocmai această formă de limbaj îl face să fie seducător şi înşelător – adică foarte periculos” (p. 226).

Această atitudine ambiguă, care l-a condus la aprecieri eronate, contradicţii şi afirmaţii absurde – ignorînd realitatea – se schimbă de-a lungul vieţii sale în Capitala Franţei. Ideile sale devin eseuri filosofice, „în tradiţia marilor moralişti francezi”, iar Cioran scrie în maniera stiliştilor francezi (ceea ce îi atrage şi un „premiu al limbii franceze” acordat unui scriitor străin).

Pesimismul metafizic, cultul neantului existenţial, infinita disperare a omului etc. sînt reluate, după 1988, în traduceri franceze, scrieri din anii tinereţii sale (*Pe culmile disperării, Lacrimi şi sfinţi*). Evident, Cioran intră în altă ipostază: a unui scriitor clasic, care, încă în viaţă fiind, îşi construieşte edificiul operei. Este interesant de remarcat că, în acelaşi timp

BDD-V337 © 2011 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:05:53 UTC)

cu el, filosofii existenţialişti (Sartre, în primul rînd, şi Albert Camus) dezbăteau – este drept, mai puţin mistic şi tragic, teme foarte asemănătoare. Nu-i semnificativ faptul că Cioran nu-i citează? Să se fi oprit Franţa lui Cioran în secolul al XVIII-lea, adică **numai** în trecut? Sau este o formă de egocentrism imunizant faţă de idei şi situaţii contemporane lui?

12. A avut oare loc – afară de simple declaraţii – această „transfigurare" a lui Cioran? Reflectă ea, consecvent, adevărul interior, adevărata identitate a scriitorului? Noi, cititorii, avem numai dreptul de a contempla o succesiune declarativă de afirmaţii autocritice, penitente, invers echivalente cu bravadele din tinereţea-i înfierbîntată de năluci extremiste. Dar întrebarea continuă: nu cumva drapează această „căinţă" o subiacentă intenţie de a nu-şi pierde valoarea şi faima, în fine, recunoscute în Franţa, devenite chiar *en vogue*? A fost în stare de schimbări de mască (publică!). De un anume inconştient, abscons cameleonism.

A fost un „aderent" al extremei drepte româneşti şi aşa a ajuns la Paris, în anii căderii Parisului şi ai Franţei, în care el îi profetiza – delirînd – „provincializarea", „ieşirea din istorie", „decăderea". (Conform ideologiei pe care o profesa şi propaga în Franţa ocupată de nazişti!). Era atunci, prin opoziţie negativă, un teribilist, „résistant au milieu de la pourriture française" (*De la France*, p. 65). După înfrîngerea nazismului şi victoria Franţei (după 1945-1946) este evident cuprins de crispate culpe (transformiste) şi se adaptează noilor circumstanţe. *Navigare necesse est*… Dar putem crede oare că, în sinea sa, acest pasionat şi fidel lui însuşi Cioran să se fi putut debarasa de „isteria de atunci" – după cum scria în ediţia din 1990 a *Schimbării la faţă a României*? – cînd afirmă că a scris cartea cu „pasiune şi orgoliu"?

În Franţa, aforismele sale moraliste „în tradiţia marilor moralişti francezi clasici" – cum îl defineşte Virgil Ierunca – aparţin secolului XVIII şi nu ajung în actualitate decît pe calea „disperării" individuale a celui care a suferit „La chute dans le temps" (1964) şi trăieşte într-un *Ecartelement* (1979). Aceste ultime – pesimiste – idei sînt mărturia gîndirii unui om rămas singur. Ceea ce Monica Lovinescu a denumit „semeaţa singurătate asumată" (o dovadă: ignorarea totală a filosofiei contemporane lui, existenţialismul, cum scriam mai sus).

Unde a rămas înverşunarea împotriva a ceea ce numea, în Franţa, „la décadence", „la pourriture"? – din anii începutului? Unde-i în final umilinţa de a fi „valah", aparţinînd unui „neam fără destin, fără noroc"? Toate aceste imagini se îndepărtează, treptat.

*Cioran a rămas întotdeauna ceea ce a fos*t. Un gînditor al negaţiei – cum îl caracteriza editorul din recenta *Über Deutschland*, Leopold Ferdinand. Să adăugăm: un egocentric căutător de afirmare *contre vents et marées*, abstras din realitatea imediată, supus în schimb pasiunii propriilor

BDD-V337 © 2011 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:05:53 UTC)

fantasme ideologice şi „obsesii”. Ceea ce l-a condus la un „écartelement” permanent între contrarii, la renegări succesive. Dar şi la o **reală** disperare filosofică finală!

Să nu uităm însă că, în ciuda adversităţilor care îl făceau a fi „inaderent” şi „nefolositor” în Franţa, Cioran a scris o frază elogios sinceră (în ultimii săi ani de viaţă), un adevărat „hymne d'amour” pentru ţara lui de adopţie: „*Nous lui avons donné la meilleur part de nos convictions. Quel autre pays aura réuni des hommages et des refus plus flatteurs?... Quelque chose d'elle est passé en nous, quelque chose qui a massacré en nous l'innocence de l'âme*”.

Nu mai este acelaşi Cioran, cel care se considera „valah” (chiar balcanic! în accepţia uneori peiorativă a termenului, practicată în mediul parizian)[4] intimidat de gloria (trecută) a Franţei.

În România, pînă prin 1940-1941, îl domina pesimismul existenţei, nefericirea, suferinţa şi, uneori, extazul. Pe malurile Senei l-au copleşit, înţelegînd diferenţele, complexe de inferioritate orientală şi spaime de marginalizare. Devenise – temporar – *météque* (*Tribulation d'un météque*, în vol. Cioran 1995, p. 1095). Asemenea reacţii – *états d'âme* – între lamento şi revolte, dispar treptat, atunci cînd scriitorul urcă, în Franţa, binemeritate trepte ale faimei literare. Am spune chiar, folosind o idee a sa, că Cioran, scriind *La chute dans le temps* (1964), a preferat să „cadă” el însuşi în „timpul” real, să se „schimbe la faţă”, să-şi declare abjurări ale trecutului şi să devină, precum bătrînele femei care intră în călugărie, un filosof „căit” al neantului. Este drept, fără „umilitatea” şi „umorul unei autoderiziuni à la française”, aşa cum îl caracteriza Alain Bosquet (citat de Florin Manolescu 2003, p. 169).

„De ce să ne ataşăm de lume, în timp” – se întreabă mereu marele scriitor.

Iată fraza care ar trebui să domine exegeza vieţii şi operei lui Emil Cioran.

De aceea credem că exegeza operei sale nu trebuie să caute, secţionat, **etapele**, de la „trecutul deocheat” (Marta Petreu) pînă la „filosoful neantului”, nu ideile fragmentate în diversele sale scrieri – ci **continuitatea** gîndirii sale filosofice. Pentru că, precum un rîu de munte, ea este cînd explicită, cînd absconsă. Cioran „în româneşte” este continuat, prin *Îndreptarul pătimaş* şi *De la France* în anii de tranziţie 1940-1941 pentru ca, după aceea, în 1948-1949, să scrie în limba franceză, trecînd la un *Cioran autour de soi-même*. O paradigmă lineară, variabilă după

[4] Populaţia românească de pe versantul transilvănean al Carpaţilor meridionali – pe linia Braşov-Făgăraş-Sibiu-Alba Iulia – nu a avut în istorie legătură cu Balcanii (precum cea din Valahia-Muntenia).

BDD-V337 © 2011 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:05:53 UTC)

împrejurări, instabilă teoretic, spectaculară, care invită mai degrabă la compasiune (literară) decît la credibilitate (filosofică).

Singurătatea lui autistă, măiastră, merită o superioară compasiune comprehensivă.

Cioran a fost filosoful căutător al certitudinilor ideale. Pe care nu le-a găsit niciodată, nicăieri. Chiar rătăcind în neantul existenţei. Chiar cu preţul greu al erorii.

Bibliografie

CIORAN, Emil, *Revelaţiile durerii*. Eseuri (îngrijitori: Mariana Vartic şi Aurel Sasu), Editura Echinocţiu, 1990.

CIORAN, Emil, *Îndreptar pătimaş*, (ed. a doua), Bucureşti, Editura Humanitas, 1991.

CIORAN, Emil, *Singurătate şi destin*. Publicistică 1934-1944 (îngrijit Marin Diaconu), Editura Humanitas, 1991.

CIORAN, Emil, *Cartea amăgirilor*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1991.

CIORAN, Émile, *Œuvres*, Editura Gallimard, 1995.

CIORAN, Émile, *De la France* (direct. Laurence Tacou), L'Herne, 2011.

CIORAN, Emil, *Über Deutschland* (Herausggb. Ferdinand Leopold), Suhrkamp, 2011.

MANOLESCU, Florin, *Enciclopedia exilului literar românesc (1945-1989)*, Bucureşti, Editura Compania, 2003.

PETREU, Marta, *Despre Lacrimi şi sfinţi sau cartea misticului refuzat*, în „Apostrof" (Cluj), XXII, 3 (250), 2011, p. 16, 17.

BDD-V337 © 2011 Editura Universităţii de Vest

Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:05:53 UTC)